
КРАЄЗНАВСТВО ТА ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 94(477.51)

DOI 10.31654/2520-6966–2022–20F-106–145–160

О. О. Лейберовстарший викладач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Колекція Й. Ф. Паєвського у зібранні мінцкабінету юридичного ліцею князя Безбородько у Ніжині

Стаття присвячена розгляду проблем, що пов'язані з процесами функціонування мінцкабінету у Ніжинській вищій школі. Основна увага зосереджена на проблемі наповнення фондів нумізматичного зібрання новими колекціями та окремими експонатами. Об'єктом дослідження є колекція монет та медалей, зібрана професором Юридичного Ліцею Й. Ф. Паєвським та «передана» ним, на вимогу керівництва вишу. Мінцкабінет протягом всього часу свого існування перебував у статусі не самостійної установи. Він не має постійного приміщення, окремого штату, на його утримання не виділялись кошти. За весь досліджуваний період зафіксований лише єдиний факт виділення коштів для придбання нових експонатів. Автор доходить висновку, що протягом означеного періоду колекція монет та медалей, що зберігалась у мінцкабінеті не відіграла ніякої ролі у навчально-виховному, освітньому та науковому процесі. Разом з тим саме існування нумізматичного кабінету позначалось на престижності навчального закладу. Намагаючись уникнути критики з боку чисельних чиновницьких перевірок, правління Ліцею вдалося до купівлі приватної колекції, для того щоб збільшити нумізматичну експозицію. Придбана колекція не вирішила поставленого завдання і не перетворила мінцкабінет на окрему, самостійну науково-дослідну установу. Колекція, яку Й. Паєвський збирав значні роки, дуже швидко осіла у запасниках мінцкабінету, а з часом була частково втрачена. Колекція не представляла собою музейної рідкості, хоча і включала ряд цікавих та цінних експонатів. Існування окремого опису даної колекції дозволяє дослідникам частково відтворити її склад, з'ясувати час її придбання та її долю. Сам Паєвський, який не захотів безкоштовно передавати свою колекцію у мінцкабінет Ліцею, дуже швидко був відправлений на пенсію.

Ключові слова: Ніжинська Вища школа, Юридичний Ліцей, нумізматичне зібрання, колекція монет та медалей, мінцкабінет

Сучасні соціокультурні процеси є складними та суперечливими явищами. Потреби пошуку нових світоглядних підходів потребують вивчення різноманітних аспектів суспільного життя. Перетворення останніх років створили передумови для більш глибокого дослідження історії нашої країни із залученням кращих традицій, у тому числі у сфері музейної справи.

У ході реформ XVIII століття у Російській імперії, яка включала до свого складу українські землі, почали виникати урядові музеї, що надалі будуть відігравати значну просвітницьку функцію. Ці музеї організовувалися при міністерствах, відомствах та установах, у тому числі при вищих навчальних закладах освіти. Університетські музеї або «кімнати музейного типу», які виникали майже одночасно із відкриттям самих освітніх установ, поклали початок організації музейної справи у країні. Університетські музеї з самого початку їх існування відзначалися високим науковим рівнем, прагненням до системності та повноти колекцій, пошуками оптимальних форм та методів фондової та експозиційної роботи. У цей час склалися основні форми музейної роботи: науково-дослідна, науково-фондова, науково-експозиційна та науково-просвітницька. Вузівські музеї прагнули доступності для публіки, залучаючи своїми експозиціями широкі маси місцевого населення. У багатьох містах, особливо на периферії, виші з їх музеями залишалися чи не єдиними осередками культури.

На початок XIX століття в імперії вже нараховувалося близько 50 вищих навчальних закладів. Всі вони мали свої власні музейні установи. Університетські колекції формувалися за трьома науковими напрямками: технічні, природничі та гуманітарні. Одне з найважливіших місць в останньому напрямку відводилось нумізматичним та фалеристичним зібранням. У буремні роки національно-визвольної революції 1917–1920 рр. та у перші роки становлення радянської влади, більшість з них були втрачені, а їх колекції розпорошені по іншим музейним установам та приватним зібранням. Тому вивчення, опис та збереження музейних комплексів, архівних зібрань, та окремих колекцій та експонатів, що належали українським вишам у XIX – на початку XX ст., залишаються пріоритетними напрямками у роботі істориків та продовжують активно досліджуватися.

Проблема вивчення історії та діяльності університетських міністерств та їх колекцій не є новою у сучасній історичній науці [1–9]. Серед багатьох університетів та вишів Російської імперії власні нумізматичні зібрання мали Московський, Санкт-Петербурзький, Казанський, Варшавський, Дерптський, Гельсінгфорський університети. На українських землях імперії – університет Святого Володимира у

Києві, Харківський університет, Решельївський ліцей (якій пізніше трансформувався у Новоросійський університет). Останнім часом світ побачила ціла низка публікацій, що висвітлює історію вітчизняних музейних установ [10–13]. Як правило в основу таких університетських колекцій були покладені приватні зібрання, які були їм подаровані меценатами або колекції, які були передані з інших навчальних закладів. Так після закриття Східного факультету Казанського університету нумізматична колекція була вивезена до Санкт-Петербурга. Після закриття Віленського імператорського університету у 1832 р. його нумізматична колекція була розділена та поповнила зібрання університетів у Харкові та Києві. Не залишилась поза увагою дослідників і доля нумізматичного зібрання Ніжинської Вищої школи. Вона представлена у широкому колі спеціалізованих та історичних досліджень і публікацій [14–21]. Вивчення та аналіз архівних матеріалів, документів господарського діловодства навчального закладу, формулярних списків окремих викладачів дозволяє відновити картину складу нумізматичної колекції, її наповнення та використання, а також історію мінц-кабінету в цілому.

Юридичний ліцей князя Безбородько у Ніжині (далі – ЮЛН) був організований на базі Гімназії Вищих наук (1820–1832 рр.) та Фізико-математичного Ліцею (1832–1840 рр.), які існували у повітовому Ніжині до того і вважається їх правонаступником. До складу Юридичного Ліцею (1840–1875 рр.) входило кілька кабінетів «музейного типу», що були успадковані від попередніх установ. На початок 50-х рр. XIX ст. у ЮЛН існували фізичний кабінет (пізніше фізико-математичний) «дуже бідний, як і мінералогічний, що потребує нових надходжень», ботанічний, зоологічний (з зооанатомічним та агрономічним відділом) де була представлена «колекція зображень тварин з картон-п'єру» та мінц-кабінет (саме така назва установи і в такому написанні або «мінцкабінет», відображена в офіційних документах Ліцею). Як засвідчують дослідники: «... поповнення ніжинського нумізматичного зібрання у продовж перших десятиріч його існування проходило з різних джерел та різними шляхами, головними з яких вочевидь, були одиничні приватні подарунки. У цілому ж приріст кількості нумізматичних предметів відбувався доволі повільно» [18, с. 8]. У цей час колекція мінц-кабінету Ліцею нараховувала всього 218 експонатів (медалей та монет) і вважалась не дуже цінною [22, арк. 25 зв., арк. 57; 23, арк. 29].

У 1852 р. колекція мінц-кабінету суттєво збагатилась. У звіті за 1853 рр. було відмічено: «У минулому році у Мінц-Кабінет поступило шляхом дарунків від де яких осіб 53 срібні та мідні монети та медалі

і тому у цьому кабінеті зараз знаходиться медалей та монет 271» [24, арк. 25 зв.]. І хоча відтепер до складу колекції входили доволі рідкісні та цінні екземпляри (у 1852 р. професор Ліцею М. А. Тулов подарував два срібляники князя Володимира Великого, що входили до складу відомого Ніжинського скарбу), один з чиновників, що проводив перевірку Ліцею у звіті відзначав: «...кабінет нумізматичний вельми бідний, існуючий лише за назвою» [25, арк. 11 зв.]. Така ситуація жодним чином не влаштовувала правління навчального закладу, тому директор Ліцею Християн Адольфович Екеблад запропонував одному з своїх підлеглих, викладачу Йосипу Фадейовичу Паєвському, нумізмату-любителю «передати» свою приватну колекцію у мінц-кабінет.

Викладач російської історії та загальної статистики, колезький радник Йосип Фадейович Паєвський (бл. 1804 – ?) походив з дворян Бобруйського повіту Мінської губернії римо-католицького віросповідання. Вищу освіту здобув у імператорському Віленському університеті. Після завершення навчання отримав ступінь кандидата обох прав [26, арк. 22 зв. 23]. У 1827 р. був направлений правлінням Віленського університету для навчання у Педагогічний інститут при Санкт-Петербурзькому університеті «для вдосконалення себе у російській словесності». У липні наступного року отримав посаду вчителя історичних наук у Меджибозькому повітовому училищі. У жовтні 1832 р. був переведений у Кам'янець-Подільську губернську гімназію старшим викладачем. Одночасно отримав чин титулярного радника. 7 серпня 1839 р. був переведений у Чернігівську гімназію на посаду старшого вчителя історичних наук. З 30 липня 1840 р. був прийнятий на посаду викладача російської історії та загальної статистики Ліцею Князя Безбородька. Наступного року він був затверджений на посаді радника Правління ліцею. У цьому ж році він отримав чин колезького асесора, у 1843 р. – чин надвірного радника та відзнаку за 15 – річну бездоганну службу. У наступному, 1844 році, його нагороджено наступним чином – колезького радника та «за відмінно старанну службу отримав Найвище благовоління». У 1850 р. – чергова нагорода, знак за 20 років бездоганної служби. Й. Ф. Паєвський був одружений на Олександрі Янішевській (родичці професора Ліцею Олександра Феліксовича Янішевського). У них були діти – сини Альфонс (народився 28 січня 1840 року) та Болеслав (народився 4 вересня 1846 року), і дочка Констанція (народилася 18 лютого 1843 року). Родина Паєвських володіла у місті Ніжині дерев'яним будинком із двором [27, арк. 24 зв. – 36]. Сам Й. Ф. Паєвський одержував на рік 835 крб. 78 коп., з яких 750 крб. сріблом з

штатної суми по ліцею (по посаді викладача), а 85 крб. 78 коп. сріблом по посаді радника Правління Ліцею тобто був людиною доволі заможною [26, арк. 22 зв. – 23].

Не дивно, що Й. Ф. Паєвський не захотів безкоштовно «передати» колекцію, а запропонував дирекції навчального закладу її придбати. У результаті доволі довгих переговорів продавець погодився на запропоновану правлінням ліцею доволі незначну ціну. На засіданні правління Ліцею від 2-го липня 1854 р. було прийняте рішення: «згідно пропозиції п. Директора Ліцею та згоди Ради Ліцею ... від 14 червня цього року постановили: скарбнику Ліцею виплатити колезькому раднику Паєвському з бібліотечних коштів Ліцею 28 крб. сріблом за придбання у нього Паєвського для Мінц-Кабінету Ліцею 146 номерів різних давніх срібних та мідних монет та 4-х номерів медалей» [28, арк. 64]. У якості подарунку Ліцею, Паєвський погодився передати закладу всього одну медаль. «2 липня 1854 р... пан Директор Ліцею представив подаровану п. колезьким радником Паєвським для Мінц-Кабінету Ліцею Князя Безбородько медаль, на честь 250-річчя існування колишнього Віленського Університету вибиту у 1826 р. Постановили: медаль цю передати до Мінц-Кабінету Ліцею» [28, арк. 64]. У черговому, щорічному звіті правління ліцею повідомлялось: «У році що минув (1853 р.) поступило у якості подарунків та шляхом придбання всього 151 срібна та мідна монета та медаль, а тому всього у кабінеті зараз у наявності 422 номери» [29, арк. 24]. До колекції був докладений список, складений вже колишнім власником. Слід наголосити, що це не був науковий опис, а просто перелік монет, що входили до колекції. Автор їх розподілив за принципом приналежності до тієї чи іншої держави та хронологічного періоду. Ні опису аверсів та реверсів монет, легенд, монетних типів, ваги у ньому не зазначалося [28, арк. 64–69].

Згідно опису колекція складалася з дванадцяти «відділів» (вони були позначені латинськими літерами). До першої групи (відділ «А») відносилися давньоримські монети, тут були представлені виключно монети періоду ранньої імперії. Цей відділ складався всього з 10 монет. Тут були 6 срібних денаріїв імператорів Адріана, Антоніна Пія, Дідія Юліана, Септимія Севера та август Фаустини та Луцили (дружини та дочки імператора Марка Аврелія) та 4 мідні аси – імператорів Нерона, Доміціана та згаданих вище август. Нумізматичний інтерес серед цих монет представляв тільки денарій Дідія Юліана. Монети цього імператора, який правив всього два місяці у 193 р., навіть зараз є колекційною рідкістю із-за своїх незначних випусків. Решта монетних типів, що були представлені у колекції, дуже часто

зустрічаються на Лівобережній Україні у складі скарбів та одиничних знахідок.

Друга група (відділ «В»), що була представлена у колекції – це російські монети (47 шт.). Власник колекції включив сюди срібні та мідні монети, як Московського царства, так і Російської імперії. У описі серед безлічі малоцінних монет (від полушок імперських часів до п'ятиалтинників) фігурували доволі цікаві екземпляри – монети Великого Новгороду, Івана III, Василя III, Івана Грозного, Федора Івановича, Бориса Годунова. Тут була представлена добірка срібних російських карбованців та полтин Петра I, Петра II (1727 р.), Анни Іоанівни (1737 р.), Єлизавети Петрівни (1742 р.) та Петра III (1762 р.).

Згідно каталожного опису нумізматичний інтерес представляє «срібна полтина /1727 р./ Петра II, але на монеті зображення Катерини II» (по опису № 19) [28, арк. 64 зв.]. Відомо, що монети карбовані у 1727 р. містили портрети Катерини I (правила до 6 (17) травня 1727 р.) та Петра II.

У період правління Петра II (1727–1730 рр.) нових типів срібних монет великого номіналу не розробляли, бо просто не встигли цього зробити із-за короткочасного царювання імператора. Тому карбовані у період його правління срібні монети, карбованець та полтина, по своїм технічним параметрам (вага – 14, 22 г, проба металу – 728, розміри – 33 мм) повністю відповідали монетам Катерини I зразка 1726 р. Полтини зразка 1727 р. карбувалися на московських монетних дворах («Червоному» та «Кадашевському») і Санкт-Петербурзькому зі срібла по ваговій нормі 14 крб. 40 коп. з фунту срібла. На аверсі розміщувалось погрудне зображення імператора, у латному обладунку з двоголовим орлом на грудях та у плащі. На голові – перука з довгим волоссям та лавровий вінок. Легенда – ПЕТРЪ II ІМПЕРАТОРЪ І САМОДЕРЖЕЦЪ ВСЕРОСІСКИ. Причому написання останнього слова на монетах різних монетних дворів мало кілька варіацій. Слід відмітити, що портрети Петра II на монетах змінювались щорічно. На монетах відкарбованих у 1727 р. зображувався юнак з тонкими рисами обличчя та м'якими лініями силуету, з великим носом, іноді гострим т. з. «лисячим» (вважається, що це «справжнє» зображення імператора). У наступні роки його портрети суттєво відрізняються від зразка 1727 р. Петра II почали зображувати, як зрілого чоловіка (на момент вступу на престол йому виповнилось 13 років), з масивними рисами обличчя, таким чином підкреслюючи мужність, як правителя та воїна.

На реверсі розміщувався державний герб імперії – двоголовий орел увінчаний трьома коронами. У лапах орел тримав символи

влади – скіпетр та державу. Легенда – МОНЕТА НОВАЯ ЦЕНА ПОЛТІНА та рік карбування.

На нашу думку, у колекції Й. Паєвського зберігалась полтина 1727 р. відкарбована у останні місяці правління Катерини I. Скоріше за все, помилка була зроблена при прийомі та звірці експонатів колекції. Людина, що проводила опис, не звернула увагу на те, що у 1727 р. Катерина I правила ще цілих п'ять місяців або просто не знала про це. Крім того, легенда на аверсі – ЕКАТЕРІНА ІМПЕРАТРИЦА ІСАМОДЕРЖИЦА ВСЕРОС написана разом і також могла стати причиною помилки при атрибуції монети. Згаданого зображення Катерини II на цій монеті не могло бути хоча б тому, що вона народилась тільки у 1729 р.

Варто звернути увагу на те, що у колекції не представлено жодної монети перших царів з династії Романових (1613–1682 рр.), хоча такі екземпляри часто зустрічаються у скарбах та як поодинокі знахідки на території Північного Лівобережжя України.

Згідно опису, під № 29 значиться «мідна, як можна побачити, дуже давня монета; з одного боку зображений нібито Руський Князь, з іншої напис схожий на слов'янський») [28, арк 65]. Спробуємо зробити припущення, що цією монетою міг бути срібляник Володимира Великого з Ніжинського скарбу 1852 р. На підтвердження цього є ряд фактів. У колекції міністерства було три екземпляри срібляників. Як зазначалося вище, два з них були подаровані Лицею професором М.А. Туловим. Походження третього невідоме. Він був пізніше описаний відомим російським нумізматом І. І. Толстим у 1893 р. «Лицьова сторона: Зображення Великого князя, що сидить на престолі з високою спинкою і тримає обома руками довгий хрест, що схилився на праве плече. Круговий напис: ВАДИМИ... Зворотній бік: Родовий знак. Круговий напис: АСССГ РО. Екземпляр із зібрання Ніжинського лицю із ніжинського скарбу» [30, с. 48–49]. Провідний науковий співробітник Ермітажу М. П. Сотнікова у своїй статті «Нежинский клад сребреников 1852 г. (Реконструкция состава)» повідомляла, що вага монети була 2,84 г, діаметр – 29–30 мм, пробу встановити не вдалося, адже монета виготовлена зі сплаву, у якому практично відсутнє срібло [31, с. 34]. Крім того, відомо, що після знахідки скарбу «писар, якому були віддані знайдені монети, почав їх продавати всім бажаючим... У самому Ніжині монети зі скарбу були у інспектора Лицею Ф.С. Морачевського, професора М. А. Тулова, у наглядача богоугодних закладів Чернецького, у аптекаря О. Цигри, купця та книготорговця П. Должикова і місцевого мешканця С. І. Пономарьова» [31, с. 21]. Не виключено, що одну монету міг придбати Й. Ф. Паєвський для своєї колекції.

У зібранні мідних номіналів були представлені два екземпляри 4-х копійчаних монет Петра III. (т. з «барабани» або «двогрошовик») та «Монета Сибірська 10-ть копійок» імператриці Катерини II 1774 р. Двогрошовик, навіть у свій час був доволі рідкісною монетою. Вони карбувалися тільки у 1762 р., але дуже швидко були вилучені з обігу та перекарбовані на 2-х копійчані. Вага монети складала 20,5 г, а діаметр – 33 мм. На аверсі була зображена військова арматура (списи, прапори, шаблі, гармата, лаврова гілка та барабан – звідси й народна назва). На реверсі – Святий Георгій-Переможець, що вражає списом змія. Пізніше, у 1796 р. Катерина II планувала відновити обіг двогрошовиків з 1797 р., але її смерть та прихід до влади до Павла I не дозволили втілити у життя ці плани.

Сибірські монети (в обігу були номінали 2, 5, 10 та 20 копійок) карбувалися на Сузунському монетному дворі. На реверсі монети розміщувався вензель імператриці, а на реверсі – герб Сибіру у який було вписано номінал. Монетним металом слугувала мідь з незначними домішками срібла та золота. Срібні номінали (гривеник та двогривенник) регулярно випускалися тільки у роки правління Катерини II (з 1764 р.) з срібла 750 проби. Після її смерті чекан монет був згорнутий [32].

Наступний блок колекції (відділ «С») об'єднував у собі польські срібні та мідні монети (45 шт.). Варто відзначити, що у цьому відділі була представлена королівська чеканка з часів Сигізмунда I Ягелона (1519 р.) до грошей Фрідріха-Августа I (Варшавське Герцогство 1807–1815 рр.) та російських випусків Олександра I для Царства Польського. Основний масив (2/3) складали типові для території Північного Лівобережжя монети королів Сигізмунда III (гроші, орти, півтораки, трояки та шостаки) та Яна Казимира, які часто зустрічаються на території Чернігівщини. Інтерес представляли дві срібні та одна білонова монети номіналом 5, 2 злотих та 10 грошей відкарбованих під час національно-визвольного повстання 1831 р. проти царської Росії. Під час повстання у Варшаві був сформований національний уряд на чолі з Адамом Чарторийським. Міністр фінансів граф Лубенський наказав карбувати власні монети, на яких російські імперські символи були замінені на польського орла. Після придушення повстання російський уряд розпочав негайне вилучення з обігу «монет заколотників». З 1 червня 1838 р. всі державні установи перестали приймати монети даного типу. Сучасна топографія знахідок «революційних» монет охоплює виключно території західної та центральної Білорусі, тобто тих територій на яких довгий

час чинився впертий опір царській владі. На території сучасної України знахідки таких монет не зафіксовані [33, с. 51–53].

Група монет, що були визначені у описі під назвою «Іноземні монети» (відділи D, E, F, G, H, J, K, L, M) нараховувала у своєму складі 43 екземпляри. Тут були представлені 15-ть срібних та мідних австрійських монет імператорів Фердинанда II, Леопольда I, Карла IV, Марії-Терезії, Йосифа II та Франца II, 9-ть прусських (Фрідріха I, Фрідріха II Великого та Фрідріха-Вільгельма III), 5-ть шведських (Карла IX, Густава II Адольфа (Великого), королеви Христини та Густава IV Адольфа), 3 французькі (королів Людовіка XVI та Людовіка XVIII і «cinq centimes l'an 8» – 5 сантимів 8 року Французької Республіки, що відповідає 1799–1800 р.), 2 англійські (королів Георга II та Георга III), дві німецькі («мідні, із зображенням Олександра Великого»), одна молдавська, 6-ть турецьких монет XVII–XIX ст. («монета великого розміру, монета меншого розміру та монета, ще меншого розміру») та одна монета римського папи Климента XII відкарбована у перший рік його понтифікату (1730 р.) [28, арк. 67–68 зв.].

Останню групу складала медалі (відділ «N»). Тут були представлені – дві польські (перша – «у пам'ять на приєднання до Польського королівства Пруссії королем польським Казимиром Ягелоном у 1492 р.» та «медаль вибита на честь графа Корвіна Красінського» – польський, французький та російський генерал, учасник наполеонівських війн), французька – «на честь генерала Італійської армії Наполеона Бонапарта», одна, державну приналежність якої не було встановлено. «...або ж голландська, чи англійська, без будь-якого напису і без означення року» та вже згадувана російська настільна бронзова медаль – «На честь 250-річчя існування колишнього Віленського Університету» вибита у 1828 р. на Санкт-Петербурзькому монетному дворі (медальєр граф Ф.П. Товстий, вага – 174,87 г., діаметр – 66,5 мм, ступенів не мала) [28, арк. 69].

Свою колекцію, як згадував сам Й.Ф. Паєвський, він розпочав збирати ще перебуваючи на посаді вчителя Меджибозького училища. «Частіше шляхом знахідок, обміну та дарунків, іноді шляхом придбання» ним була зібрано 21 монету, що увійшли до складу «польської» частини колекції. Це срібні та мідні емітети королів Августа III та Станіслава Августа Понятовського. У цей же час він значно поповнив своє зібрання монетами Австрійської імперії XVII–XVIII століть. «Руська» частина колекції вже збиралась, коли Й. Паєвський викладав у Чернігові та Ніжині.

Як згадували сучасники «колекція, за виключенням кількох предметів, не дуже цінна...». Це розуміло керівництво навчального

закладу, адже не приділило новопрдбаним експонатам серйозної уваги. «Всі надходження минулого року (1853 р). зберігаються у бібліотеці Лицею окремо, загорнутими у папірець» і не були описані та долучені до колекції аж до 1855 р. [34, акр. 12–12 зв.]. Постає питання, чому директор та адміністрація Лицею вирішили придбати колекцію Гаєвського витративши на неї казенні кошти (це єдиний випадок «придбання купівлею» колекційних предметів за всю історію Ніжинської Вищої школи, решта колекції формувалась тільки шляхом дарунків). Скоріше за все, придбання Лицеєм повноцінної (з описом), але не дуже цінної колекції, було зумовлено намаганням хоча б таким шляхом кількісно збільшити вже існуюче зібрання. Адміністрація шкільного закладу та хранитель мінц-кабінету Лицею, професор Я. К. Циммерманн, якому було доручено збереження та складання детального опису колекції, з самого початку відносились до неї без відповідальності. За весь період перебування Я. Циммермана на посаді бібліотекара Лицею (мінц-кабінет ніколи не був окремим, самостійним осередком, а відносився до «учбових посібників Лицею та гімназії» і підпорядковувався бібліотеці) не зафіксовано жодного опису нових надходжень колекції. Навіть повідомлення які він вносив у «Зошит для записів різних предметів нумізматичної колекції...» були зроблені неакуратно, непослідовно й з помилками. [34, арк. 6]. У січні 1855 р. Я. К. Циммерман звільнився з посади бібліотекара, на його місце був призначений професор законів казенного управління, випускник університету Святого Володимира 23-річний Олександр Феліксович Янішевський, що і став новим зберігачем нумізматичного зібрання. Він одразу приступив до виконання своїх обов'язків і вже 25 лютого 1855 р. доповнив «Зошит для запису різних нумізматичних предметів лицею князя Безбородька» окремим «Списком монет, складеним у продовження «Зошиту для записів...». «Але окремим описом нумізматичної колекції ЮЛН цю документальну пам'ятку вважати можна лише умовно – це рукописне доповнення до т. з. Опису старого зібрання...» [18, с. 18]. О. Ф. Янішевський просто переписав поданий Й. Ф. Паєвським список, не зробивши у ньому ніяких уточнень. Як зазначає дослідниця Р. Яушева-Омельянич «це велика шнурована книга на 6 аркушів, у який представлені систематизовані 151 монета та медаль» [16, с.185.]. У планах О. Ф. Янішевського було «зробити необхідні доповнення та виправлення помилок у матеріальних книгах та зошитах бібліотек та Мінц-Кабінету» і він навіть отримав на це дозвіл правління Лицею, але втілити задумане у життя він так і не спромігся [35, арк. 19–20]. 16 червня 1860 року професор О. Ф. Янішевський помирає [25, арк. 11]. Певний час

посада бібліотекара залишалася вакантною. Обов'язки бібліотекара виконували різні люди по черзі, тобто постійний нагляд за мінц-кабінетом був майже повністю відсутній. Тільки у 1866 р. вчитель гімназії Олександрович був затверджений на посаді бібліотекара Ліцею та гімназії [36, арк. 9 зв.].

До розбору та упорядкування колекції Й. Ф. Паєвського Рада Ліцею повернулася тільки у кінці 1874 р. 3 грудня 1874 р. було заслухано рапорт завідувача нумізматичним зібранням І. Сребницького та радника Правління М. Затиркевича на рахунок огляду мінц-кабінету. Вони повідомляли: «Старе зібрання, по опису, складеному у 1855 році. нараховує 854 екземпляри, з яких відсутні невідомо коли втрачені номери. А саме: ...№ 346 – Срібний карбованець (1762 р.) імператора Петра III-го, № 350 – срібна полтина (1798 р.) імператора Павла I, № 429 – монета імператора Римського Леопольда I та № 446 – монета мідна (1 Phaniq) Фрідріха II (Великого) з 1784 р... дані монети слід виключити з нумізматичного зібрання, як по суті, не важливі, про що зробити запис у журналі» [37, арк. 7–8 зв.]. Слід відмітити, що ці чотири монети, про які йдеться мова у рапорті І. Сребницького належали до колекції Й. Паєвського. На їх відсутність ніхто не звернув ніякої уваги, тим більше це не викликала ніякої реакції з боку керівництва Ліцею. Не було навіть спроб їх відшукати (на початку XX ст. карбованець Петра III буде знайдений та повернутий у експозицію, про що повідомляв директор І. П. Коз-ловський у 1918 р.) [14, с. 26]. Зрозуміло, що ніхто ніякого покарання за це не поніс.

Сам Й. Ф. Паєвський, після продажу колекції, пропрацював у Ліцеї зовсім не довго. Можливо у зв'язку із його непоступливістю у питанні «передачі» колекції вже на наступний 1854 р., ще відносно не старий викладач був звільнений. «Викладач Загальної та Російської статистики та Російської історії та радник правління Ліцею колецький радник Йосип Паєвський... звільнений від служби з мундиром та пенсіоном повного окладу його жалування На його місце по кафедрі... призначений професор Іван Васильович Лашнюков, а на посаду радника правління призначений професор Ліцею, колецький радник Іван Андрійович Максимович» [34. Арк. 7].

Підсумовуючи, слід наголосити, що колекції мінц-кабінету, що належали Ніжинській Вищій школі, беруть свій початок практично одночасно з утворенням самого навчального закладу у Ніжині. Нажаль їх формування відбувалось доволі повільно у силу нестачі коштів та спеціалістів. Не дивно, що адміністрація навчального закладу докладала всіх зусиль до розширення та збагачення зібрання. Факт придбання колекції монет та медалей у колишнього викладача

вишу Й. Ф. Паєвського є виключним кроком, на який пішло Правління Ліцею, з метою поповнити мінц-кабінет новими експонатами та збільшити їх кількісно, щоб у подальшому уникати критики з боку перевіряючі Ліцей чиновників. Сама колекція не була унікальною, про що свідчить ціна, за яку її придбали та ставлення до неї з боку відповідальних осіб. Вона не була належним чином оформлена, описана та передана до нумізматичного зібрання, а всього через кілька років, частина її була втрачена. Це свідчить про те, що не лише адміністрації вишу, а й особам, що відповідали за безпосереднє збереження колекції було байдуже на її долю. Разом з тим, документи цієї колекції дають змогу дослідникам відтворити, хоча б частково, історію наповнення, склад зібрання та умови зберігання експонатів мінц-кабінету Юридичного Ліцею князя Безбородька у Ніжині. Не дивлячись на те, що колекція була остаточно втрачена на початку ХХ ст., у нас є унікальна можливість сьогодні відродити її у стінах Гоголівського вишу.

Література:

1. Бурлыкина М. И. Музеи высших учебных заведений дореволюционной России (1724–1917 гг.). Сыктывкар, 2000. 277 с.
2. Бурлыкина М. И. Университетские музеи дореволюционной России (XVIII – начало XX вв.). Сыктывкар. 1996. 204 с.
3. Ворошин С.Д. К истории формирования университетских музеев. *Вестник ЮУрГУ*, 2015 15 (2), 97–102.
4. Станбери П. Музеи при университетах. *Museum*, 2000. 4 (206), 4–9.
5. Смуров А. Вузовские и академические музеи в современном социокультурном пространстве. *Жизнь земли*, 2020. 42 (3), 262–270.
6. Смуров, А., Ванчуров, И., Ходецкий, В. Университетский музей в XXI веке: проблемы и перспективы. *Музей*, 2007. 3, 58–61.
7. Таран А. В. Университетские музеи России: прошлое, настоящее, будущее *Обсерватория культуры*, 2005. 2, 64–77.
8. Грималаускайте, Д. Минцкабинет Императорского Виленского Университета (по рукописным каталогам 1835 г.). *Одиннадцатая Всероссийская нумизматическая конференция*. Тезисы докладов и сообщений, Санкт-Петербург 2003. 14–18 апреля, 229–230.
9. Грималаускайте Даля Истоки нумизматического собрания Виленского Императорского университета (1803–1832). *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны*, 2008. 4, 44–49.
10. Иконников В.С. Университетские коллекции. Нумизматический кабинет. К.: Типография императорского университета св.Владимира. Опыт русской историографии, 1892. 945–947.
11. Зразюк З. О. Мінц-кабінет університету св. Володимира у перші роки існування. 1834–1842 рр. *Етнічні історії народів Європи*, 2021. 63, 53–65.

12. Зразок З. О. Мінц-кабінет Київського університету Св. Володимира: становлення, діяльність та доля колекцій (1834–1930-ті рр.): (дис... канд. іст. наук: спец 07.00.06). Переяслав, 2021. 283 с.

13. Мяскова Т. Нумізматичний кабінет університету св.Володимира (1834–1852). *Архівознавство, археографія, джерелознавство*, 2002. 2, 221–227.

14. Козловський І.П. Отчет о состоянии коллекции Института князя Безбородько к 1 января 1918 года. *Известия Историко-филологического института князя Безбородько в Нежине*. 1918. 32, 3–47.

15. Яушева-Омельянчик Р. М. Доля і трагедія Ніжинського мюнц-кабінету. *Література та культура Полісся*, 1997. 8, 107–111.

16. Яушева-Омельянчик, Р.М. Судьба Нежинского минцкабинета. *Література та культура Полісся*, 44, 2008. 183–188.

17. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин, 2005. 402 с.

18. Самойленко, А. Г., Зозуля, С. Ю., Потапенко, М. В. Описи нумизматического собрания учреждений Нежинской высшей школы середины XIX – первой трети XX вв. Нежин, 2013. 192 с.

19. Самойленко О. Г. Корпус античних монет у нумізматичній колекції Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині на початку XX ст. *Ніжинська старовина*, 2013. 15, 90-97.

20. Торубара. А. О. Навчально-матеріальна база Ніжинського юридичного ліцею князя Безбородька (1840-1875). *Сіверщина в історії України*, 2014 7, 242–245.

21. Лейберов О. О. Витоки та становлення нумізматичної колекції Ніжинської вищої школи (початок 30-х – середина 70-х рр. XIX століття). *Література та Культура Полісся*. 2021. 102 (17), 29-49.

22. *Державний архів Чернігівської області. Відділ забезпечення збереженості документів м. Ніжин (далі – ДАЧО. ВЗЗДН.)*, Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 419.

23. ДАЧО. ВЗЗДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 433.

24. ДАЧО. ВЗЗДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 100.

25. ДАЧО. ВЗЗДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 599.

26. ДАЧО. ВЗЗДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 446.

27. ДАЧО. ВЗЗДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 463.

28. ДАЧО. ВЗЗДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 125.

29. ДАЧО. ВЗЗДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 476.

30. Толстой, И.И. Древнейшие русские монеты X-XI в. ЗРАО, Т. VI, СПб., 1893. 368 с.

31. Сотникова М. П. Нежинский клад сребреников 1852 г. (Реконструкция состава). *Нумизматка и сфрагистика*, 1971. Т. IV, 15–41.

32. Старовойт С. И., Леонтьев, В.К. Сибирская монета (История производства и обращения сибирской монеты, отчеканенной с 1766-го по 1781 г. на Сузунском монетном дворе из колыванской меди). Омск: Золотой тираж, 2017. 928 с.

33. Гринкевич, В. Монеты периода восстания 1830–1831 годов. Топография находок на территории современной Республики Беларусь. *Банкаўскі веснік*, снежань, 2017. 51–53.

34. ДАЧО. В33ДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 464.

35. ДАЧО. В33ДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 1355.

36. ДАЧО. В33ДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 738.

37. ДАЧО. В33ДН., Ф. 1359, Оп. 1, Спр. 246.

References

Burlykina, M. I. (2000). *Muzei vysshikh uchebnykh zavedeniy dorevolyutsionnoy Rossii (1724-1917 gg.)* [Museums of higher educational institutions of pre-revolutionary Russia (1724-1917)]. Syktyvkar.

2. Burlykina, M. I. (1996). *Universitetskiye muzei dorevolyutsionnoy Rossii (XVIII - nachalo XX vv.)* [University museums of pre-revolutionary Russia (XVIII - early XX centuries)]. Syktyvkar.

3. Voroshin, S.D. (2015). K istorii formirovaniya universitetskikh muzeev [On the history of the formation of university museums]. *Vestnik YUUGU*, 15 (2), 97-102.

4. Stanberi, P. (2000). *Muzei pri universitetakh* [Museums at universities]. *Museum*, 4 (206), 4-9.

5. Smurov, A. (2020). *Vuzovskiy i akademicheskyy muzei v sovremennom sotsiokulturnom prostranstve* [University and academic museums in the modern socio-cultural space]. *Zhizn zemli*, 42 (3), 262-270.

6. Smurov, A., Vanchurov, I., Khodetskiy, V. (2007). *Universitetskiy muzey v XXI veke: problemy i perspektivy* [University Museum in the 21st century: problems and prospects]. *Muzej*, 3, 58-61.

7. Taran, A. V. (2005). *Universitetskiye muzei Rossii: proshloye, nastoyashcheye, budushcheye* [University museums of Russia: past, present, future]. *Observatoriya kultury*, 2, 64-77.

8. Grimalauskayte, D. (2003). *Mintskabinet Imperatorskogo Vilenskogo Universiteta (po rukopisnym katalogam 1835 g.)*. [Mintskabinet of the Imperial Vilnius University (according to handwritten catalogs of 1835)]. *Odinnadtsataya Vserossiyskaya numizmaticheskaya konferentsiya. Tezisy dokladov i soobshcheniy*, Sankt-Peterburg 14–18 aprelya, 229-230.

9. Grimalauskayte, Dalya (2008). *Istoki numizmaticheskogo sobraniya Vilenskogo Imperatorskogo universiteta (1803–1832)*. [The origins of the numismatic collection of the Vilna Imperial University (1803–1832)]. *Krynitsaznaŭstva i spetsyialnyya gistorychnyya dystsypliny*, 4, 44–49.

10. Ykonnykov, V.S. (1892). *Unyversytet-skye kollektsyy. Numyrmaticheskyy kabinety. Typohrafiya ymperatorskoho unyversyteta sv.Vladymyra. Opyt russkoy ystoriyohrafiy*. [University collections. Numismatic office. Printing house of the Imperial University of St. Vladimir. Experience of Russian historiography]. 945-947.

11. Zrazyuk, Z.O. (2021). *Mints-kabinet unyversytetu sv. Volodymyra u pershi roky isnuvannya 1834–1842 rr.* [Mints-cabinet of the University of St. Volodymyr at the first roki isnuvannya. 1834–1842 pp.]. *Etnichni istoriyi narodiv Yevropy*, 63, 53–65.

12. Zrazyuk, Z. O. (2021). *Mints-kabinet Kyivskoho unyversytetu Sv. Volodymyra: stanovlennya, diyalnist ta dolya kolektsiy (1834-1930-ti rr.)* [Mints-

cabinet of the Kiev University of St. Volodymyr: formation, activity and share of collections (1834-1930-ty)]: (dys... kand. ist. nauk: spets 07.00.06). Pereyaslav, 283 s.

13. Myaskova, T. (2002). Numizmatychnyy kabinet universytetu sv. Volodymyra (1834– 1852) [Numismatic Cabinet for the University of St. Volodymyr (1834–1852)]. *Arkhivoznavstvo, arkhеоhrafіya, dzhereloznavstvo*, 2, 221–227.

14. Kozlovskyy, Y.P. (1918). Otchet o sostoyanyy kollektssy Ynстыtuta knyazya Bezborodko k 1 yanvarya 1918 hoda [Report on the state of the collection of the Institute of Prince Bezborodko on January 1, 1918.]. *Yzvestyya Ystorko-fylohohycheskoho ynстыtuta knyazya Bezborodko v Nezhyne*. 32, 3-47.

15. Yausheva-Omelyanchyk, R.M. (1997). Dolya i trahediya Nizhynskoho myuntskabinetu [The share and tragedy of the Nizhynsky Munzkabinet]. *Literatura ta kultura Polissya*, 8, 107–111.

16. Yausheva-Omelyanchyk, R.M. (2008). Sudba Nezhynskoho myuntskabyneta [The fate of the Nizhyn Mintzkabinet]. *Literatura ta kultura Polissya*, 44, 183-188.

17. Samoilenko, H.V., Samoilenko, O.H. (2005). Nizhynska vyshcha shkola: storinky istoriyi [Nizhynska Vishcha School: sides of history]. Nizhyn, 402 s.

18. Samoilenko, A.H., Zozulya, S.Yu., Potapenko, M.V. (2013). Opysy numyzmatycheskoho sobranyya uchrezhdenyy Nezhynskooy vysshey shkoly seredyny XIX – pervoy treti XX vv. [Inventory of the numismatic collection of institutions of the Nizhyn Higher School in the middle of the 19th - the first third of the 20th centuries]. *Nezhyn*, 192 s.

19. Samoilenko, O.H. (2013). Korpus antychnykh monet u numizmatychniy kolektsiyi Istoryko-filohohichnoho instytutu knyazya Bezborodka v Nizhyni na pochatku XX st. [Corpus of ancient coins at the numismatic collection of the Historical and Philological Institute of Prince Bezborodka in Nizhyn on the cob of the XX century]. *Nizhynska starovyna*, 15, 90-97.

20. Torubara. A.O. (2014). Navchalno-materialna baza Nizhynskoho yurydychnoho litseyu knyazya Bezborodka (1840-1875) [Teaching and material base of the Nizhynsky legal lyceum of Prince Bezborodka (1840-1875)]. *Sivershchyna v istoriyi Ukrayiny*, 7, 242-245.

21. Leyberov, O.O. (2021). Vytoky ta stanovlennya numizmatychnoyi kolektsiyi Nizhynskoy vyshchoyi shkoly (pochatok 30-kh – seredyna 70-kh rr. XIX stolittya) [The turns of that formation of the numismatic collection of the Nizhynska Vishchoi School (the beginning of the 30s - the middle of the 70s of the nineteenth century)]. *Literatura ta Kultura Polissya*. 102 (17), 29-49.

22. Derzhavnyy arkhiv Chernihivskoyi oblasti. Vidil zabezpechennya zberezhenosti dokumentiv m. Nizhyn (dali – DACHO. VZZDN.), F. 1359, Op. 1, Spr. 419.

23. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 433.

24. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 100.

25. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 599.

26. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 446.

27. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 463.

28. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 125.

29. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 476.

30. Tolstoy, Y.Y. (1893). Drevneyshye russkiye monety X-XI v. [The oldest Russian coins of the 10th-11th centuries]. ZRAO, T. VI, SPb., 368 s.

31. Sotnikova, M.P. (1971). Nezhinskiy klad srebrenikov 1852 g. (Rekonstruktsiya sostava) [Nezhin treasure of silver pieces 1852 (Reconstruction of composition)]. *Numizmatka i sfragistika*, T. IV, 15-41.

32. Starovoyt, S.I., Leontyev, V.K. (2017). Sibirskaya moneta (Istoriya proizvodstva i obrashcheniya sibirskoy monety, otchekanennoy s 1766-go po 1781 g. na Suzunskom monetnom dvore iz kolyvanskoy medi) [Siberian coin (History of the production and circulation of the Siberian coin, minted from 1766 to 1781 at the Suzun Mint from Kolyvan copper)]. Omsk: Zolotoy tirazh, 928 s.

33. Grinkevich, V. (2017). Monety perioda vosstaniya 1830–1831 godov. Topografiya nakhodok na territorii sovremennoy Respubliki Belarus [Coins of the period of the uprising of 1830–1831. Topography of finds on the territory of the modern Republic of Belarus]. *Bankaŭskí vesník*, snezhan, 51-53.

34. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spre. 464.

35. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 1355.

36. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 738.

37. DACHO. VZZDN., F. 1359, Op. 1, Spr. 246.

O. O. Leiberov

Senior lecturer in the Department of World History and International Relations, Mykola Gogol State University of Nizhyn

The Collection of Y. F. Payevsky at the Münzkabinett of Prince Bezborodko Law Lyceum in Nizhyn

The paper deals with the problems related to the processes of functioning of the Münzkabinett in Nizhyn Higher School. The focus is on the problem of filling the numismatic collection funds with new collections and individual exhibits. The object of the study is a collection of coins and medals, collected by Law Lyceum Professor J.F. Payevsky and "donated" by him to the lyceum, at the request of the management. Throughout its existence, the Münzkabinett was in the status of a non-independent institution. It had not any permanent special room, a separate staff, no funds were allocated for its maintenance. During the entire period, only one fact of allocation of funds for the purchase of new exhibits is recorded. The author concludes that during the specified period, a collection of coins and medals stored in the Münzkabinett did not play any role in the educational, educational and scientific process. However, the existence of the numismatic cabinet contributed to the prestige of the educational institution. In trying to avoid criticism from numerous officials, the Lyceum Board was to buy a private collection in order to increase numismatic exposure. The purchased collection did not solve the task and did not turn the Münzkabinett into a separate, independent research institution. The collection, which J. Payevsky collected for many years was eventually partially lost. The items of the collection were not rare, although it included a number of interesting and valuable exhibits. The existence of a separate description of this collection allows the researchers to partially reproduce its contents, to find out the time of its purchase and its fate. Payevsky himself, who did not want to donate his collection without any payment to the Lyceum Münzkabinett, was very quickly retired.

Key words: Nizhyn Higher School, Law Lyceum, numismatic collection, collection of coins and medals, Münzkabinett